

Stilstand eller bevægelse?

AF CHRISTOFFER KOCH OG NIELS OLAV HOLST-LARSEN

SLAGMARK #83

SIDER: 207-217

Ivan Ascher

Portfolio Society: On the Capitalist Mode of Prediction

Zone Books, The MIT Press, 2016

Michel Feher

Rated Agency: Investee Politics in a Speculative Age

Zone Books, The MIT Press, 2018

Kapitalismen er ikke, hvad den har været. Finanskrisen i 2007-2008 gjorde det tydeligt, at både økonomi og samfund har udviklet og ændret sig radikalt, siden Karl Marx udlagde det hele i sin *Kapital*; tiden kalder på selvransagelse på venstrefløjen, på nye analyser og nye kritikker. Det er udgangspunktet for politologen Ivan Aschers *Portfolio Society: On the Capitalist Mode of Prediction* og filosofen Michel Fehers *Rated Agency: Investee Politics in a Speculative Age*, der begge er udgivet i Zone Books' *Near Futures*-serie, som også har udsendt Wendy Browns *Undoing the Demos* og Melinda Coopers *Family Values*. Både Ascher og Feher mener, at kapitalismen har nået et nyt stadie – at den er “mutteret”, for at bruge et udtryk fra Ascher. I deres forholdsvist korte bøger, på henholdsvis 192 og 239 sider, i genren

politisk teori leverer de to vigtige bidrag til den venstreorienterede kritik af den ny kapitalisme: finanskapitalismen.

Centralt i begge bøger står finansialiseringen af økonomien og de subjekter, der befolker finanskapitalismen. Ascher beskriver finanskapitalismen og dens historiske rødder og argumenterer for, at denne mutation af kapitalismen betyder, at den nu bygger på *prediction* frem for *production*, på forudsigelse frem for produktion, og at kernen i den ny kapitalisme er risici. Ascher bruger væddeløbsbanens aktører som billede på, hvordan finanskapitalismen fungerer. Han mener således, at den er befolket af to typer subjekter: dem der er tvunget til at deltage i løb, og dem der er fri til at spille på disses udfald. Feher's analytiske udgangspunkt er det samme, men i stedet for væddeløbsbanens aktører arbejder han med investoren og subjektet, der investeres i, *the investee*, der ifølge Feher i finanskapitalismen har erstattet det 20. århundredes hovedprotagonister, arbejdsgiver og arbejdstager. Denne betragtning er ifølge Feher nøglen til at forstå, hvordan venstrefløjen kan vende den nuværende udvikling: gennem organiseret aktivisme inspireret af den tidlige arbejderbevægelse kan den udbyttede investee stille krav til klassen af investorer og sikre sig bedre forhold end i deres nuværende tilstand. De to forfattere skriver sig altså både ind i en voksende akademisk litteratur og en bredere offentlig og politisk debat, hvor udgangspunktet er, at økonomi og samfund har ændret sig grundlæggende siden kapitalismens guldalder i efterkrigstiden. Analyserne løber parallelt og supplerer hinanden, men der er en grundlæggende forskel: Aschers erklærede formål er at bidrage til en venstreorienteret kritik af samfundsudviklingen, mens Feher ønsker at ryste venstrefløjen ud af dens melankoli. Det betyder rent analytisk, at Aschers *Portfolio Society* skuer bagud og beskriver, hvad der gik galt, mens Feher i *Rated Agency* forsøger at se fremad og komme med et bud på, hvordan venstrefløjen kan ændre samfundsudviklingen.

Udgangspunktet i begge værker hentes hos Marx, hvilket især er tydeligt i Ivan Aschers *Portfolio Society*, der er bygget op omkring en lang række citater fra *Das Kapital*. Ascher mener ikke, at Marx' analyser er forældede, men at verden har udviklet sig på måder, der betyder, at analyserne må tilpasses, så de kan hjælpe os til at forstå vor tid og i særdeleshed finanskapitalismen. Der er altså snarere tale om en tilpasning af Marx end en egentlig marxistisk analyse. Et eksempel på dette er Aschers brug af Marx' figur Mr. Moneybags. Hos Marx var denne figur kapitalisten, der udnyttede arbejderens arbejdskraft, men eftersom den største profit i moderne

kapitalisme er at hente i finansielle aktiviteter, påpeger Ascher, at vor tids Moneybags' virker mere interesserede i at låne folk penge eller hjælpe dem med at investere deres opsparinger på ustabile finansielle markeder, end i at ansætte dem.

Gennem fem kapitler følger Ascher i Marx og Mr. Moneybags' fodspor og præsentierer, hvad han kalder et samtidigt porteføljesamfund, hvor forudsigelse og spredning af risiko er blevet den egentlige vej til profit, og hvor værdi ikke længere skabes af varer, men af værdipapirer. Kernen i dette porteføljesamfund består af risici, der er blevet en vare, og kreditværdighed, der afgør, hvor fordelagtige og store lån individet, firmaet, staten og andre enheder, der optager lån, kan optage. Rigdom og succes konstitueres ikke længere af plus på kontoen og succesfulde forretninger, men af en høj kreditværdighed. Dette betyder, at Ascher i værkets mest centrale omskrivning af Marx kan nøjes med at udskifte to bogstaver. Den økonomiske magt og undertrykkelse flyder således ikke længere fra dem, der ejer *the means of production*, men fra dem der er i besiddelse af *the means of prediction*.

Et oplagt sted at starte hos Ascher er i bogens afsluttende kapitel, hvor han opsummerer sin analyse med en omskrivning af John Maynard Keynes' sammenligning af den finansielle verden med et kasino. Ifølge Ascher tager også dette billede sit udgangspunkt i en økonomisk tidsalder, der ikke er sammenlignelig med vor tids avancerede form for finanskapitalisme. Kapitalismen er simpelthen muteret på en måde, hverken Marx eller Keynes kunne forudse, og kasinoet er derfor ikke længere et rammende billede, idet det efterlader en med det indtryk, at finansverdenen består af spillefugle, der med en heldig hånd kan blive umådeligt rige. Ascher mener derfor, at væddeløbsbanen er et bedre billede på finanskapitalismen, da den indkapsler usikkerhedselementet. Væddeløbsbanen er således befolket af to typer aktører: Dem der deltager i løbet, og dem der er frie til at spille på dets resultat. Der er altså på den ene side tale om dem, der altid befinder sig i risikable og usikre positioner, som de skal søge beskyttelse mod, og på den anden side dem, der lever i relativ sikkerhed, og som derfor har muligheden for at løbe en risiko ved for eksempel at låne ud til den første gruppe.

Aschers analyse er historisk funderet, og på sin vej til billedet af væddeløbsbanen præsenterer han tre afgørende nedslag i udviklingen mod det samfund, vi lever i i dag, der alle centrerer sig om den nye rolle, risiko er kommet til at spille i samfundet. Der er tale om henholdsvis finansialiseringen af økonomividenskaben, sam-

menbruddet af det internationale valutasamarbejde Bretton Woods og udviklingen af kredit-scorer.

Ascher præsenterer en lille håndfuld af de toneangivende teoretikere i finansialiseringen af økonomividenskaben: Nobelprismodtagerne William Sharpe, Myron Scholes og Harry Markowitz samt Fischer Black. Især Markowitz står som en central skikkelse, da der i finansialiseringsforskningen er enighed om, at hans artikel "Portfolio Selection" fra 1952 blev afgørende for udviklingen af den moderne finansøkonomi. Her argumenterede Markowitz for, at investoren skal have fokus på sin samlede portefølje frem for den enkelte investering. Ved at sprede risikoen ud, blev risici noget, der ikke nødvendigvis burde undgås. Markowitz' teori er med andre ord den teoretiske forudsætning for skabelsen af det porteføljesamfund, Ascher beskriver. Aschers præsentation af finansialiseringen af økonomividenskaben er kort, og det empiriske grundlag den bygger på forholdsvis svagt. Dette skyldes nok, at han ikke har fokus på økonomividenskaben, men det ville styrke hans kritik, hvis præsentationen var mere uddybende og i højere grad blev sat i perspektiv til den udvikling, han kritiserer. Hvorfor gik det som det gik? En mere grundig gennemgang findes f.eks. i Donald MacKenzie's *An Engine Not a Camera* fra 2006, hvor MacKenzie detaljeret og fordomsfrit gennemgår finansialiseringen af økonomividenskabens historie. Han viser her, hvordan de økonomiske modeller og teorier i sig selv har formet markeder og økonomier.

At risici er blevet en vare, der kan købes og sælges, sporer Ascher til 1970'erne, der udgør det andet nedslag. Mere specifikt til 1971 hvor Nixon-administrationen valgte at træde ud af det internationale valutasamarbejde Bretton Woods. Bretton Woods er ifølge Ascher grunden til, at der trods alle nødvendige forbehold kan tegnes et lille glansbillede af midten af det 20. århundrede, da samarbejdet sikrede økonomisk stabilitet nationalt og internationalt. Først og fremmest betød samarbejdet, at selvom produktionsmidlerne var privatejede, så var det overordnede system, kapitalismen hvilede på, tilgængeligt for alle og politisk styret. Ifølge Ascher genintroduceredes risiko og usikkerhed på markedet efter Bretton Woods i et omfang, man ikke havde kendt siden krigen, og med Thatcher og Reagans reformer i 1980'erne overlod man for alvor styringen til finansmarkeder og private banker. Valutakurser fastsattes nu af markedets love og ikke staters. Hvis man er interesseret i den idémæssige baggrund for beslutningen, kan man supplere læsningen med historikeren Matthias Schmelzers "What Comes After Bretton Woods? Neoliberals

Debate and Fight for a Future Monetary Order” i *Nine Lives of Neoliberalism*. Her viser han, hvordan sammenbruddet – om end han ikke mener, den politiske beslutning direkte kan eller skal tilskrives dem – kom i klar forlængelse af en længere debat blandt medlemmerne af Mont Pèlerin Society, og at idéerne og tankegodset, der lå bag, stammede fra dem. Netop sammenhængen mellem finansialisering og neoliberalisme udforsker Ascher desværre ikke i dybden, men Bretton Woods virker som et centralt punkt for vores forståelse af dem begge.

Endelig fremhæver Ascher udviklingen af kredit-scorer fra begyndelsen af det 20. århundrede til skabelsen af *The FICO score* i 1980'erne. FICO-scoren blev udviklet af det private analysefirma FICO, og med den blev det muligt at reducere en potentiel låners risikoprofil til et enkelt tal på baggrund af flere og flere informationer om låne- og betalingshistorik, uddannelse, køn og race (de to sidste faktorer dog indirekte, da det ville være ulovligt at lade det have indflydelse på beslutningen). FICO-scoren blev og er ekstremt udbredt i USA, og Ascher konstaterer med boligmarkedet som eksempel, at dette har betydet, at banker har kunnet sammensætte deres porteføljer af lånere efter Markowitz' porteføljeteori. Således har de altså kunnet låne penge ud til en række lånere, hvis FICO-score var så lav, at bankerne vidste, at de aldrig vil kunne betale lånene ud – men det var heller ikke hensigten, da bankernes fokus lå på deres samlede porteføljes risiko og ikke den enkelte låners. Dette fokus på adgang til informationer om borgeren i den moderne kapitalisme leder tankerne mod Shoshanna Zuboff og hendes populære bog *The Age of Surveillance Capitalism* fra 2019. Zuboff beskriver, hvordan moderne kapitalisme i høj grad beror på information om borgeren; en information, der forbedrer chancen for at forudsige adfærd korrekt. Hvor Zuboff primært fokuserer på digitale koncerner som Facebook og Google, belyser Ascher finansverdenens brug af information som alfa og omega for dens evne til at forudsige.

Ifølge Ascher kan den udvikling, han beskriver, ses som en udvikling af kapitalismens undertrykkende natur, der dog stadig beror på en fællesnævner: usikkerhed. Proletaren udnyttes således også i dag, men hvor usikkerheden ifølge Marx berode på lønarbejdet, beror den i dag på en konstant jagt på en bedre kreditværdighed. Godt nok er kapitalismen muteret, men Marx' analyse er ifølge Ascher stadig dækkende. Men er den det? Hvis vi vender tilbage til væddeløbsbanemetaforen, kan man spørge, om ikke et af kendetegnene ved finanskapitalismen er, at mange af finansmarkedets store spillere løber og spiller på samme tid? Og at endnu flere

konstant både løber og spiller i forskellige aspekter i livet? Måske er netop et af kendetegnene ved finanskapitalismen, at man har fået opbygget et system, hvor det kan være meget svært – og i mange tilfælde umuligt – at gennemskue, hvem der udnytter hvem. Ascher mener, at magten i dag ligger hos dem, der ejer *the means of prediction*, men viste finanskrisen ikke netop, at det kun er en del af sandheden? På trods af uhorste mængder data og FICO-scorer, fejlede banker, investeringsfonde osv. på strube, da markedet brød sammen. Da var det en række perifere skikkelser på finansmarkedet, der spekulerede mod markedet, vandt og siden blev portrætteret i filmen *The Big Short* – det var dem, der besad *the means of prediction*, men ingen vil vel påstå, at det var eller er dem, der styrer vores samfund. Var det *the means of prediction*, der gjorde de finansielle institutioner *too big to fail* og gennem austeritetsprogrammer overførte regningen for krisen til skatteborgerne?

Portfolio Society gør det, genren politisk teori er uovertruffen til: diagnosticerer. Men selvom det ikke er et krav, er en diagnose bedst, hvis den ikke står alene, men efterfølges af et forslag til en behandling – eller om ikke andet til smertelindring. Billedet af væddeløbsbanen som finanskapitalismens låste cirkelslutning, hvor den hæderkronede valgfrihed demaskeres og viser sin undertrykkende sandhed, er intuitivt og stærkt. Spørgsmålet er dog, om diagnosen er dækkende – kan Marx' dikotomiske analyse af kapitalismen overføres til i dag og gøre os klogere på finanskapitalismen?

Værket er en imponerende genskrivning af Marx, og Ascher lykkes med sit erklærede mål: at bidrage til den venstreorienterede kritik af samfundsudviklingen. Læseren står dog tilbage med et altoverskyggende spørgsmål: Hvad så nu? Når Ascher skriver, at kapitalismen ikke længere blot er en vampyr, der suger livet ud af proletaren, som Marx beskrev det, men at finanskapitalismen også overtager proletarens hjerne, og at en zombie derfor er et bedre billede, ender historien så der? Står vi hjælpeløse tilbage i et finanskapitalistisk dødeland befolket af forbrugende og gældsatte zombier? Skal venstrefløjen blot erkende, at den har tabt, at neoliberalismen og finanskapitalismen har vundet?

Netop dette spørgsmål er udgangspunktet for den belgiske filosof Michel Feheres *Rated Agency: Investee Politics in a Speculative Age*. Feher sætter også investoren centralt i fortællingen om den moderne finanskapitalisme, men hvor Aschers erklærede mål er at bidrage til en kritik af denne, er Feheres ambition at ryste venstrefløjen ud af dens melankoli – netop den melankoli som Ascher synes fanget i.

Fehers analytiske udgangspunkt er det samme som Aschers, nemlig Marx og det forrige århundredes to hovedprotagonister, arbejdsgiver og arbejdstager. Feher bruger dog et andet billede end Ascher. I stedet for væddeløbsbanen taler han om, at disse to grupper i finanskapitalismen er blevet skiftet ud med et nyt sæt protagonister; henholdsvis *investor*, der har penge at investere, og *investee*, der kæmper for at blive den, der investeres i – det er altså det samme udgangspunkt, men andre begreber. Denne erkendelse er ifølge Feher afgørende, hvis venstrefløjen skal vende udviklingen, da arbejdsgiveren og investoren bevæger sig i forskellige sfærer. Arbejdsgiver og -tager bevæger sig på et arbejdsmarked, hvor arbejdskraft er en vare, der handles af dens ejere; et marked der bygger på forhandling. Investor og investee derimod bevæger sig på finansmarkeder, hvor alt i princippet kan blive til økonomiske aktiver; et marked der bygger på spekulation. Det er i netop denne erkendelse, Feher finder roden til sin optimisme.

Mens Aschers væddeløbsbane befolkes af de mange, der febrilsk kæmper om at blive spillet på af de rige, de magtfulde, dem, der ejer *the means of prediction*, foreslår Feher, at de tilsyneladende magtesløse ikke er så magtesløse endda. De skal blot lade sig inspirere af den tidlige arbejderbevægelse. Her var lønnet arbejde kernen i den samfundsstruktur, man ville bekæmpe, men på samme tid det vigtigste værktøj og forhandlingsredskab i kampen for rettigheder. Spørgsmålet for Feher er nu, hvilke værktøjer en investee har i et samfund, hvor 'udbytte' ikke længere beskriver forholdet mellem arbejdsgiver og -tager, men derimod beskriver målet for klassen af aktieejere, aktionærer og investorer. Svaret ligger for Feher i en opdateret aktivisme: *investee activism*. Masserne må organisere sig og slå dem, der udnytter dem, i deres eget beskidte spil.

Bogen er bygget op af en indledning og en prolog, han med et udtryk fra den klassiske musiks verden har kaldt et coda, der indrammer tre analyserende og diskuterende kapitler. Kapitlerne har fokus på henholdsvis virksomheden, politik og individet. Feher bruger disse tre nedslag til at forklare, hvordan samfundsudviklingen især siden 1980'erne har medført en komplet omkalfatring af, hvordan virksomheder og stater ledes og tænkes, og hvor det stiller individet.

I det første kapitel beskriver Feher, hvordan virksomhedsledelse (det der i retsøkonomi er kendt som *corporate governance*) har ændret sig, så en succesfuld forretning ikke længere måles på langsigtet profit generet gennem salg af varer eller services. Nej, det altoverskyggende formål er at holde firmaets aktiekurs oppe

og aktionærene glade. Et af de parametre, der afgør et firmas aktiekurs, er dets CSR-politik. CSR står for *corporate social responsibility* og dækker over, hvad firmaet gør for at vise samfundsansvar på områder som ligestilling, klimaet osv. De tidlige fagforeninger, tilføjer Feher, vandt deres indflydelse gennem forskellige former for aktivisme, hvoraf den vigtigste var muligheden for at nedlægge arbejdet. På finansmarkeder, der bygger på spekulation, foreslår Feher, at nutidens aktivister behandler CSR, som deres forgængere behandlede lønnet arbejde: både som kernen i det de bekæmper og som det vigtigste våben i denne kamp. Her finder Feher inspiration ved kreditrangeringsbureauer som Moody's, Standard & Poor's og Fitch, der rangerer en låners (stat eller firmas) evne til at tilbagebetale gæld. Gennem en organiseret 'rating-indsats' vil grupper angiveligt med de samme værktøjer kunne påvirke et firmas aktiekurs – nøglen til at vurdere dets succes – i en sådan grad, at organiseret investee-aktivisme kan lede til reelle forandringer. Som Feher selv påpeger, er de tre firmaer dog notorisk kendte for at bryde alle regler om inhabilitet og i øvrigt have meget lidt til overs for de investorer, der viser dem så meget tillid, så man står som læser tilbage med nogle ubesvarede spørgsmål om, i hvor høj grad målet helliger midlet for Feher. Må systemet være nok så sygt, så længe det er 'de rigtige', der sidder på toppen? Skal man acceptere, at vi lever i en finansialiseret verden, hvor moral og etik hører til i kirken, og at argumenter for og imod problemstillinger på områder som ligestilling, diskrimination og klima vil være rent økonomiske? Derudover er der et grundlæggende problem ved CSR, som bl.a. er belyst af David Vogel i *The Market for Virtue: The Potential and Limits of Corporate Social Responsibility* fra 2005. Eftersom CSR i sidste ende er frivilligt og markedsdrevet, vil samfundsansvaret oftest begrænse sig til områder, hvor det ikke vil medføre større omkostninger for virksomheden. Er det nok med forandringer på områder, hvor de samtidig kan være en god forretning? Eller mener Feher, at potentialet i CSR er større? Disse spørgsmål forholder Feher sig desværre ikke til.

I bogens andet kapitel analyserer Feher de politiske og demokratiske konsekvenser af den nævnte udvikling. Han beskriver her bl.a. hvordan politikere i dag er afhængige af to grupper: vælgere, der giver demokratisk legitimitet, og obligationsindehavere, der former det budget, politikerne har til rådighed. I Fehers fortælling er denne udvikling afgørende for at forstå den enorme magt, finansverdenen har på trods af folkelig og delvis politisk modstand. Vælgerne kan kun udøve deres magt, når der er valg, mens obligationsindehaverne på daglig basis kan give udtryk for de-

res vel- eller modvilje mod en regerings initiativer ved at kvittere med henholdsvis grønne og røde tal, når finansmarkederne lukker. Som det var tilfældet hos Ascher, er spørgsmålet dog, om det kan sættes så simpelt op, eller om det marxistiske udgangspunkt har nogle begrænsninger. Måske går der nuancer tabt, når Feher bygger sin analyse på, at investor og investee er blevet protagonister, som arbejdsgiver og -tager var det før, for hvem er egentlig investor, og giver det mening at tale om dem som en homogen gruppe? Giver det mening, i finanskapitalismen, at tænke i Marx' skarpe klassesdelinger, hvor man enten udnytter eller udnyttes? Er billedet i bund og grund mere mudret, og kalder det på andre forklaringsrammer? Hvordan kan det være, at udviklingen mod større ulighed, som Ascher påpeger, er sket med signifikant folkelig opbakning? Det ville styrke argumenterne, om forfatterne forholdt sig til nogle af disse spørgsmål.

Ifølge Feher prioriterer både stater og virksomheder altså investorernes præferencer over alt andet, hvilket naturligvis har en række implikationer for individet. Dette er temaet for bogens tredje kapitel. Her beskriver Feher, hvordan de nævnte udviklinger (kombineret med teknologiske) i dag har ledt til at fokus på 'platformskapitalisme' og 'deleøkonomi' som nye arenaer, hvor individet kan hævde og opnå den frihed, der ikke er lønarbejderen forundt. Prisen for denne frihed er ifølge Feher, at lønarbejdets garantier og sikkerheder falder bort. Uber-chaufførens skæbne bliver tilsyneladende fuldstændig overladt til individets evner, beslutninger og arbejdsmoral, og denne virker altså som indbegrebet af det neoliberale subjekt sammenlignet med den overenskomstansatte taxachauffør – bare spørg Joachim B. Olsen. 'Tilsyneladende' er dog nøgleordet her. For Feher afhænger Uber-chaufførens skæbne nemlig af de forbindelser og netværk, han eller hun formår at skabe.

Dette forstår Feher gennem begrebet human kapital. Hvor det førhen var op til stater og virksomheder at tilbyde karrierer, er det nu op til den arbejdsløse (nordansk: ledige) at gøre sig selv værdifuld. I en dansk kontekst kan denne pointe eksemplificeres i omskrivningen af den klassiske arbejderparole om ret og pligt. I de danske jobcentre og a-kasser har 'ingen rettigheder uden pligter, ingen pligter uden rettigheder' i dag ændret betydning til, at den arbejdsløse har ret og pligt til ét aktiveringstilbud, der kan bruges offensivt i ens jobsøgningsstrategi, f.eks. til at få styrket sine kvalifikationer, afprøve nye arbejdsmarkeder og få værdifuld erhvervs-erfaring. Eller med andre ord: hæve den arbejdsløses humane kapital og omstil-

lingsparathed samt positionere den ledige bedst muligt i forhold til at sælge sig selv til en kommende arbejdsgiver.

Netop human kapital har Feher beskæftiget sig med tidligere bl.a. i artiklen “Self-Appreciation; or The Aspirations of Human Capital”, hvori han argumenterer for, at human kapital ikke blot er individets portefølje af egenskaber, men en ny form for subjektivitet, der med neoliberalismen har afløst marxismens ‘frie arbejder’. Så vi er igen tilbage ved den tidlige arbejderbevægelse og den grundlæggende pointe i *Rated Agency*: vil venstrefløjen have indflydelse og ændre på tingenes tilstand, må det ske inden for de eksisterende rammer. For at bekæmpe værdisættelsen af menneskets evner må kritikere omfavne human kapital-figuren, i ligeså høj grad som arbejderbevægelsen omfavnede ‘den frie arbejder’, og derigennem få human kapital til at udtrykke mål og krav, som neoliberalismen IKKE havde regnet med. Vil du ændre spillet, må du spille det.

Rated Agency er spækket med eksempler på sociale bevægelser, der netop har forsøgt at spille spillet, såsom Occupy i USA og England, den spanske 15-M og udløberen af Occupy Wall Street, the Debt Collective, der organiserer gældsstrejker. Præsentationen af alle disse bevægelser fremstår dog lidt paradoksalt, da det på trods af deres evne til at mobilisere tusindvis af mennesker er svært at komme uden om, at de reelle forandringer er udeblevet – de kunne altså lige så vel være eksempler på det modsatte: at den sociale bevægelse ikke har formået at ændre verden. Med inspiration fra Zuboffs betoning af information som nøglen til moderne kapitalismes magtposition kunne Feher forholde sig yderligere til, at det er et spil, der spilles uden handicap. Hvis storinvestorer, banker osv. har nærmest komplet information om borgeren, hvordan kan borgeren så mod-spekulere? Bevægelser, der gennem internettet mobiliserer enorme folkemængder på tværs af landegrænser, kan bevirke reelle politiske, økonomiske, sociale og kulturelle forandringer – så længe den platform, der bruges, og din internetudbyder tillader det.

Feher afslutter bogen med et sigende eksempel på det skæve magtforhold i form af kontroversen mellem TV- og radiovært på Fox, Laura Ingraham, og skoleskyderioverlever og talspersonen for March for Our Lives, David Hogg. Ingraham skrev i 2018 på Twitter, at Hogs antivåben-aktivisme i virkeligheden var “whining” over, at han grundet dårlige karakterer var blevet afvist af fire universiteter. Hogg besvarede dette med en liste over de firmaer, der sponsorerede Ingrahams program og en opfordring til hans følgere om at kontakte dem. Inden for få dage havde 11 ud af 12

annoncører trukket sig fra programmet, hvilket ifølge Feher tvang Ingraham til at lukke programmet en uge, og han mener derfor, at eksemplet illustrerer, at investee-aktivisme og mod-spekulation kan lade sig gøre. Ifølge Fox News og Ingraham selv var ferien dog planlagt i forvejen, og hun er fortsat vært på et af de mest sete kabelnyhedsprogrammer i USA. Et program, der også mistede sponsorer i kølvandet på kontroversen med Hogg, men til gengæld ifølge netværket selv slog seerrekord og gjorde Ingraham til den mest sete kvindelige vært på noget nyhedsprogram på kabel-tv nogensinde.

Både Ascher og Feher kæder finansialiseringen af økonomi og samfund sammen med neoliberalismen. Hvor Ascher holder sig til at pointere, at det neoliberale subjekts evne og pligt til at investere i sig selv uomgængeligt vil medføre en usikkerhed og kredithunger, fremhæver Feher en ofte overset, men essentiel, pointe for vores forståelse af neoliberalismens samspil med finansialiseringen. Fra ideologerne i Mont Pèlerin Society over legitimeringen af 1980'ernes konservative reformer og til den tredje vej i 1990'erne var det aldrig finansverdenen og investoren, der var i centrum; det var virksomheden og entreprenøren. Feher påpeger således, at neoliberale reformer – især deregulering af markeder – har spillet en afgørende rolle i den udvikling, der har bragt finansielle institutioner til magtens tinde, men han understreger, at det er utilsigtede konsekvenser. Måske ligger nøglen til modstand, til at samle dem der ønsker varige forandringer, i denne erkendelse? At det var de færreste, der fik det, som de ønskede.

Ivan Ascher og Michel Feher har skrevet to vigtige bidrag til den voksende litteratur om finansialiseringen af økonomi og samfund, der til sammen danner et billede af en verden, hvor arbejderen er blevet skiftet ud med en kreditproletar, hvor *the pursuit of happiness* i stigende grad bliver erstattet af *the pursuit of creditworthiness*, og hvor Marx' moneybags, der var forretningsmænd med hang til cigarer og whisky, har fået nye klæder, opererer på børsen og har kokain som deres primære last. Om man deler Fehers optimisme eller ej, kan bøgerne både fungere som oplagt diskussionsmateriale og som inspiration til mere empirisk funderede studier af den verden, vi lever i, og dens rødder.

Christoffer Koch er cand.mag. i historie, og Niels Olav Holst-Larsen er kandidatstuderende i historie